DE ONTWIKKELING VAN HET ACCOUNTANTSBEROEP IN INDONESIË

door J. Turpijn

Bij het schetsen van de ontwikkeling van het accountantsberoep in Indonesië (deze nieuwe naam voor Nederlands Oost Indië werd zoals bekend eerst verleden jaar officieel, doch gebruiken wij ook voor de daarvoor liggende periode) treft ons direct de overeenkomst met de groei van het accountantswezen in Nederland. Dit is vanzelfsprekend. Vanzelfsprekend, omdat op een enkeling na, de accountants in Indonesië lid waren en zijn van de in Nederland op de voorgrond tredende verenigingen, die samengegroeid zijn in het N.I.v.A., dan wel hun diploma behaalden langs academische weg. Laatstbedoelden zijn, voorzover zij zich niet aansloten bij het N.I.v.A., bijna allen lid van de V.A.G.A.

Uit deze gezichtshoek bekeken, zou er slechts weinig van de in Indonesië werkende accountants mede te delen zijn.

Vanzelfsprekend tierde en tiert ook nu nog de beunhazerij op dit gebied in Indonesië welig. Het aantal beunhazen — feitelijk zou voor een groot gedeelte van deze groep een nog sterker sprekende en duidelijker kwalificatie moeten gelden — overtreft in zeer belangrijk aantal dat van de N.I.v.A.- en V.A.G.A.-leden. Tot in vele kleine plaatsen in de binnenlanden konden deze „accountants" worden gevonden. Onder hen waren er, die het woord „accountant" zelfs niet behoorlijk konden spellen of uitspreken.

Ook hierin zal de lezer geen nieuw en hem onbekend verschijnsel herkennen. Ook in Indonesië is een wettelijke regeling van het accountantsberoep dan wel een titelbescherming dringend nodig.

In hun boek „Het accountantsberoep" hebben Nijst en Verbiest de oprichting (in 1920) te Semarang van de Nederlands Indische Accountantsvereeniging gememoreerd. Nijst en Verbiest hebben zich over deze oprichting, die mogelijk tot versplintering en peildaling aanleiding zou kunnen zijn, enigszins ongerust gemaakt. Spoedig bleek, dat deze vereniging geen levensvatbaarheid had; van enige invloed daarvan is niet gebleken.

Nijst en Verbiest hebben ook nog vermeld, dat Engelse collega's in Indonesië een arbeidsveld hebben gevonden. Dit is van beperkte omvang gebleven. Voor de Japanse inval in 1942 was er in Indonesië, n.l. te Batavia, slechts een vestiging van een Engels kantoor. Hoofdkantoor hiervan was in Singapore gevestigd. Ditzelfde kantoor heeft nog gedurende enige jaren een filiaal gehad te Soerabaja. Vervolgens zou nog een enkele gekwalificeerde Engelse accountant verbonden zijn geweest aan Engelse en Amerikaanse ondernemingen. Naar buiten is hiervan nauwelijks iets gebleken. Wel zijn Engelse en Amerikaanse accountants voor speciale onderzoeken voor korte tijd in Indonesië op dienstreis geweest.

In hoeverre door de toekomstige staatkundige structuur meer buitenlandse collega's in Indonesië een arbeidsveld zullen vinden, zal moeten worden afgewacht. Eveneens zal moeten worden afgewacht of aan de Economische Faculteit van de Universiteit van Indonesië op de duur een accountantsopleiding zal worden verbonden.

Na bovenstaande algemene opmerkingen gaan wij over tot ons eigenlijk onderwerp.

Het jaar 1920 kan worden aangenomen als het begin van de accountantsarbeid in Indonesië, zoals wij die thans kennen en zoals die in Nederland reeds vele jaren eerder zich tot een zelfstandig en vrij beroep heeft ontwikkeld. Wel was reeds voor 1920 van diensten van accountants door Regeringsinstanties gebruik gemaakt. In 1907 werd de eerste Gouvernements-accountant aangesteld; het kantoor van deze functionaris groeide tegen de verdrukking in en bewees dermate goede diensten, dat in 1915 tot de oprichting van een volledige dienst, de Gouvernements-Accountantsdienst, werd besloten.

De G.A.D. is tot een zeer belangrijk overheidscontrôle-orgaan gegroeid; de werkzaamheden lagen specifiek op ambtelijk gebied, n.l. de controle op de z.g. Gouvernementsbedrijven en -diensten. Aanraking met het particuliere bedrijfsleven kwam slechts incidenteel voor, o.a. bij aannemings- en leverantiecontracten. De G.A.D. werd in 1918/1919 ingeschakeld bij de aanslag-oplegging Oorlogswinstbelasting, doch deze werkzaamheden namen een einde, toen de Belasting-Accountantsdienst, die speciaal voor deze soort onderzoeken werd georganiseerd, in 1920 werd opgericht.

Deze nieuwe dienst kreeg opgedragen de onderzoeken bij het bedrijfsleven, de belastingplichtigen, ter vaststelling van de belastbare winst en van het belastbare inkomen; gedurende de eerste jaren was dit voornamelijk de belastbare oorlogswinst. Oorspronkelijk werd deze dienst gezien als een tijdelijke organisatie, doch al spoedig werd ingezien — zoals ook in Nederland het geval was — dat de B.A.D. blijvend nuttige diensten kon bewijzen.

Had het bedrijfsleven reeds uit zich zelve de behoefte gevoeld aan een betere administratieve organisatie en aan een controle daarop? Was het nieuwe en ,,minder aangename contact" met de fiscus aanleiding tot deskundige voorlichting op comptabel gebied en op fiscaal terrein? De meningen verschillen. Nog lange tijd kregen ambtenaren van de B.A.D. wel eens te horen, dat de boekhouding er feitelijk ,,alleen was voor de belastingdienst"!

Tenslotte doet het er weinig toe, welke de directe aanleiding was tot het consulteren van accountants door het bedrijfsleven. Een oudere collega drukte het indertijd zo uit: ,,De tijd was er rijp voor."

Dit was ongeveer 1920. De openbare accountant kwam zich vestigen, doch kwam niet alleen, maar werd vergezeld door belastingdeskundigen. Twee bekende Nederlandse kantoren vestigden zich ongeveer gelijktijdig. Het tweeslachtige van de beginperiode blijkt uit dit samengaan van accountants met belastingconsulenten. Een der twee accountantskantoren, dat gaandeweg tot de belangrijkste organisatie uitgroeide, droeg de naam van het Amsterdamse moederkantoor; het hiermede samenwerkende belastingbureau was eveneens in Amsterdam gevestigd. Het andere kantoor, dat eveneens zich belangrijk wist te ontwikkelen, was van origine een Nederlands belastingconsultatiebureau; een accountantsafdeling werd hieraan verbonden.

De prestaties van beide organisaties stonden op hetzelfde hoge peil als die van de moederkantoren in Nederland. Al spoedig vertrouwden directies der grote concerns die in Indonesië vestigingen hadden de contrôle aan de aldaar werkende openbare accountantskantoren toe. De Indonesische kantoren hebben het hoge peil kunnen handhaven. De methoden

en gewoonten van het moederkantoor werden overgeplant; de leiders der Indonesische kantoren waren grotendeels reeds gedurende vele jaren als assistent of medewerker aan het moederkantoor verbonden geweest. Ook de assistenten hadden als regel dezelfde praktijkscholing.

Bij de oprichting van deze openbare accountantskantoren ging een aantal accountants van de G.A.D. en de juist begonnen B.A.D. over. Voor de Gouvernementsdiensten die toch reeds te kampen hadden met een groot en chronisch tekort aan krachten was dit een tegenvaller. Enige dezer pioniers van „public accountancy" in Indonesië zijn nog in leven, nadat ook zij de zware en kommervolle tijd in de Japanse interneringskampen hebben doorgemaakt.

Tot de Japanse invasie heeft geen ander Nederlands accountantskantoor vaste voet in Indonesië weten te verkrijgen.

Een enkele accountant (N.I.v.A.- of V.A.G.A.-lid) vestigde zich als openbaar accountant in verschillende hoofdplaatsen op Java; hun werkzaamheden bleven praktisch van plaatselijke betekenis. Onder hen waren er enkelen van Chinese landaard, afgestudeerden van de Rotterdamse Hogeschool. Een belangrijk gedeelte van hun praktijk bestond uit belastingadviezen.

Langzamerhand gingen enkele grote maatschappijen er toe over een accountant aan te stellen aan het hoofd van hun comptabiliteits- en contrôle-afdeling. Raadplegen wij de N.I.v.A.-ledenlijst, dan vinden wij in 1940 9 accountants als zodanig werkzaam.

Dit kleine aantal heeft ons steeds verwonderd. In Indonesië waren meerdere administratiekantoren en cultuurbanken gevestigd, die een groot aantal suikerfabrieken, cultuurondernemingen en ook wel andere bedrijven controleerden, die niet een accountant in eigen dienst hadden. Besparing van kosten kan niet de reden hiervan zijn, immers de chefs der contrôle-afdelingen (er werd gewerkt met z.g. controlerende boekhouders) genoten weinig minder salaris dan in die tijd door de openbare accountantskantoren aan een medewerker werd uitgekeerd en als regel meer dan de accountants in overheidsdienst.

Wij moeten nog terugkomen op de twee grote overheids-accountantsdiensten, de G.A.D. en de B.A.D.

Aan de werkzaamheden van de G.A.D. — die zeer uitgebreid zijn, daar deze dienst de accountantscontrôle had van alle Gouvernementsdiensten en -bedrijven, terwijl incidenteel andere opdrachten mogelijk waren — is reeds enige malen aandacht gewijd in een artikel in dit maandblad. Ter gelegenheid van het 25-jarig bestaan van de G.A.D. in 1932 verscheen een fraai gedenkboek, waarin oprichting, doel, organisatie en ontwikkeling van deze dienst werden geschetst. Dit gedenkboek; „Een kwart eeuw Accountancy in het Gouvernementeele Bedrijfsleven" menen wij aan hen, die de ontwikkeling van het accountantsberoep in Indonesië willen bestuderen, ter lezing te kunnen aanbevelen.

De Belasting-accountantsdienst had een geheel andere functie, zoals ook reeds duidelijk tot uitdrukking komt in de naam. De Nederlandse Rijksaccountantsdienst is het voorbeeld waarnaar de B.A.D. is georganiseerd. Wij zouden dan ook weinig reden hebben om over deze dienst enigszins uitvoerig mededelingen te doen, ware het niet dat bij de praktische opbouw en werkwijzen als gevolg van de zeer afwijkende economische en demografische structuur van Indonesië moeilijkheden werden ondervonden.

In het nummer van December 1948 van dit maandblad kwam voor het

artikel: „De Accountant en het opsporingsapparaat van de Overheid" van De Blaey. Deze schets heeft ons vooral vergelijkingen doen trekken met de taak van de B.A.D. Na er op gewezen te hebben, dat bij de accountantsdienst de uitvoering van de taak tot steekproeven — zij het dan ook systematische steekproeven — beperkt moet blijven, merkt De Blaey op: „Dit op zich zelf eist reeds een grotere mate van deskundigheid dan voor een volledige controle wordt vereist. Immers men moet — in het licht van de doelstelling — weten waar men wel en waar men niet het accent op moet leggen. Om dit goed te doen moet men volledig op de hoogte zijn van alles wat bij de administratieve contrôle van betekenis kan zijn. Alleen en door studie en door ervaring is dat bereikbaar!"

Met deze conclusie zijn wij het eens, al kan de wijze van werken ook een andere zijn dan uitsluitend door systematische steekproeven. De contrôle blijft beperkt, zoals ook de doelstelling — als regel de bepaling van de belastbare winst resp. het belastbare inkomen — beperkt is. Van uitermate groot belang achten wij dat deel van de conclusie, dat de controleur volledig op de hoogte moet zijn van „alles" wat voor de administratieve contrôle van belang kan zijn. Voor het oude Indië en het nieuwe Indonesië is dit „alles", naast hetgeen de accountants en assistenten in Nederland dienen te weten nog ruim uit te breiden. Hiervan zullen wij enige van belang zijnde facetten aangeven.

Reeds onmiddellijk bij de oprichting van de B.A.D. werden moeilijkheden ondervonden met de taal, waarin vele boekhoudingen werden gevoerd. Een belangrijk gedeelte van de onderzoeken betrof Maleise, Chinese, Voor-Indische en later ook Japanse handelaren, die veelal hun administraties in de eigen taal hielden met eigen karakters (schrift). De B.A.D. heeft voor de Chinese boekhoudingen een uitgebreide sinologische afdeling moeten inrichten. Al spoedig bleek, dat er specifieke boekhoudvormen bestonden, terwijl ook speciale handelsgewoonten heersten. Er werd een uitgebreide research-arbeid verricht, waarvoor de gehele dienst werd ingeschakeld. Hierdoor beschikte de B.A.D. na een aantal jaren over uitgebreide gegevens over de administraties, de zakengewoonten, de zeden en gewoonten. De kennis hiervan was absoluut noodzakelijk. Om ook andere belanghebbenden van deze kennis te doen profiteren, heeft de B.A.D. een uitgave „Het Chineesche Zakenleven" het licht doen zien.

Wat de andere bevolkingsgroepen betreft, is ook bij hen studie gemaakt van taal, administratievormen, handelsgewoonten e.d. Daar het aantal belastingplichtigen, dat voor een boekenonderzoek in aanmerking kwam per groep belangrijk kleiner was dan die van de Chinese zakenlieden, werd deze organisatie meer bescheiden opgezet.

Een ding was direct noodzakelijk, n.l. het zich zo spoedig mogelijk eigen maken van de Maleise taal. Zonder kennis hiervan is het niet mogelijk zich bij de onderzoeken verstaanbaar te maken en de gecontroleerde te begrijpen.

Vervolgens waren dikwijls niet beschikbaar economische overzichten en statistieken om zich snel te kunnen oriënteren. Deze gegevens moesten dikwijls zelfstandig worden verzameld en bewerkt. Later, nadat het Departement van Economische Zaken over een staf van voorlichtingsambtenaren beschikte, was het verkrijgen van de gegevens belangrijk eenvoudiger.

Het belang van de research-arbeid door de B.A.D. verricht, dient men niet te onderschatten. Toen deze dienst begon, had men ook in de kringen

van het zakenleven weinig inzicht in het zaken doen en de financiering van de Chinese en andere Oosterse handelszaken. Vele van hen deden uitgebreide uiterst speculatieve zaken, waarvoor bij de grote banken, die elkander sterk concurreerden, op ruime schaal credieten werden verkregen. Feitelijk hadden de banken geen gefundeerd oordeel over de credietwaardigheid der cliënten. Een taxatie van het eigen vermogen der cliënten werd gebaseerd op gissingen en gegevens door henzelf verstrekt, zonder dat zij op hun waarde konden worden nagegaan door de onmogelijkheid de administraties, die in Chinese karakters waren bijgehouden, te controleren. Veel werd met „feeling" gewerkt, men dreef min of meer op het gezag van ondergeschikte krachten die met hun plaatselijke kennis de beoordelaars in de credietafdeling terzijde moesten staan. Wij moeten denken aan een slimme agent — hier zouden wij zeggen „plaatselijke directeur" — van een bank, die eens beweerde, dat hij als toets bij de beoordeling van de credietwaardigheid van zijn cliënten zeer veel gebruik maakte van de aanslagbiljetten Inkomsten- en Vermogensbelasting en dat hij feitelijk eerst werkelijk gerust was, wanneer was gebleken dat de aanslagen waren opgelegd na een voorafgaand onderzoek door de B.A.D.!

Wij gaven bovenstaande schets van moeilijkheden en complicaties in verband met de werkzaamheden van de B.A.D., doch de openbare accountants hebben zich vanzelfsprekend terdege moeten aanpassen aan de bijzondere eisen die het werk in Indonesië nu eenmaal heeft gesteld. De Nederlandse accountant is vooral ingesteld op de samenleving in het eigen land; komt hij in het buitenland te werken, dan zal hij zich op de hoogte dienen te stellen van de structuur van het nieuwe arbeidsveld.

De overheids-accountantsdiensten hebben doorlopend te kampen gehad met groot gebrek aan krachten. Het aanbod van accountants was klein, doch ook het aantal adjunct-accountants en boekhoudkundige ambtenaren (te vergelijken met de assistenten van de openbare accountantskantoren), dat zich voor de dienst in de tropen aanmeldde, was niet groot. Op de duur was het mogelijk in het tekort aan assistenten te voorzien in Indonesië zelf. De boekhoudopleiding was daar op hoger peil gebracht. Voor deze verbetering van het boekhoudonderwijs werd een beroep gedaan op de accountants en adjunct-accountants met middelbare bevoegdheid. Wat dit onderwijs betreft, werd in Indonesië reeds veel bereikt; het bleek zelfs mogelijk daar het examen M.O. Boekhouden af te nemen.

De grootste moeilijkheid gaf de aanvulling van de accountants. Toen omstreeks 1924 het tekort groot was en de aanvulling zeer moeilijk — grotendeels een gevolg van de weinig aantrekkelijke voorwaarden — was men genoodzaakt een andere weg in te slaan en dacht men deze gevonden te hebben in het organiseren van een eigen opleiding en het instellen van een dienstexamen. Hierover is nogal wat te doen geweest; ook in Nederland heeft men zich tegen deze maatregel gekeerd. Veel resultaat heeft de opleiding niet gehad. Er zijn enige geslaagden afgeleverd; deze behaalden bovendien nog een verenigingsdiploma.

Nadat in Mei 1940 Nederland door de Duitsers werd bezet, was aanvulling uit deze bron niet meer mogelijk. Het Gouvernement heeft toen getracht zoveel mogelijk de in het particuliere werkzame accountants tot zich te trekken. Aan de andere kant werd voorkomen — door het z.g. „vitaal" verklaren van de accountantsdiensten — dat krachten overgingen naar het bedrijfsleven, dat belangrijk betere salarisvoorwaarden bood.

Het sprak vanzelf, dat in het tekort aan accountants hierdoor geen verbetering werd aangebracht.

Het contact met het N.I.v.A.-bestuur was eveneens verbroken. Onder leiding van wijlen collega Kooi werd in Batavia een noodbestuur ingesteld, dat de belangen van leden en assistenten behartigde. Voorzoveel mogelijk werden ook examens afgenomen.

In Maart 1942 werd Indonesië door de Japanners bezet. Alle accountants, behalve die van Chinese landaard en een enkele Indonesiër, werden geinterneerd. In de kampen, verspreid over heel Zuid-Oost-Azië, overleden verschillende collega's.

De rol die de vrij gebleven collega's in de bezettingsjaren speelden, kan door de destijds voorkomende verhoudingen, slechts zeer bescheiden geweest zijn.

Na de Japanse capitulatie heerste er in Indonesië een grote verwarring. Gedurende de periode, dat het Britse Leger in Indonesië de leiding had, werden de Nederlanders slechts in een zeer langzaam tempo weer ingeschakeld. Het grootste deel van de overlevende accountants evacueerde zo spoedig mogelijk naar Nederland.

De Nederlands-Indische Regering in Brisbane — de noodregering in Australië — beschikte over een kleine accountantsstaf, die spoedig in Batavia aan het werk ging. De nog gebleven accountants versterkten dit kleine groepje. De noodzaak van accountantshulp werd onmiddellijk ingezien; het kleine corps geraakte dan ook angstwekkend overbezet.

Het ook nu nog heersende grote tekort aan accountants in Indonesië is zo overbekend, dat hierover niet behoeft te worden uitgeweid. Dit tekort is er zowel bij de overheidsdiensten als in het particuliere. Een oude kern van vóór de Japanse tijd is er nog aan het werk. Opmerkelijk is het, dat slechts weinig jongere collega's zich aangetrokken voelen tot een werkkring in Indonesië. De onzekere staatkundige toestand en de slechte levensomstandigheden schrikken hen blijkbaar af.

Na de bezetting heeft zich een drietal andere Nederlandse openbare accountantskantoren in Indonesië gevestigd naast de twee oude bekende firma's.

Wij besluiten deze beschouwingen met een statistiekje van de in Indonesië werkzame N.I.v.A.-leden. De aantallen zijn ontleend aan de ledenlijsten van 1940, 1947/48 en 1948/49. De gegevens over de andere collega's staan ons (helaas) niet ter beschikking.

	1940	1947/48	1948/49
Totaal aantal leden	704	814	840
In Indonesië werkzaam	56	29	31
als openbaar accountant	15	9	13
in overheidsdienst	32	14	13
in het bedrijfsleven	9	6	5

Uit deze cijfers blijkt dat de overheids-accountantsdiensten het zwaarst achteruit zijn gegaan, zodat hierbij aanvulling het meest urgent is.